

4. חופש התנועה

כניסה לרצועת עזה

רצועת עזה היתה מצויה גם בשנת 1998 תחת סגר חמור. הסדרי "המעבר הבטוח" שנקבעו בהסכמי אוסלו למעבר בין הגדה לרצועת עזה טרם הופעלו ולא נראה כי יופעלו בקרוב. היציאה מהרצועה סלקטיבית ומצומצמת - רבים אינם מקבלים היתרי יציאה, גם לא לישראל או למזרח ירושלים, ואין כניסה אל תוך הרצועה - גם לא לתושבי ישראל ומזרח ירושלים. קריטריונים צרים מאפשרים ביקורים ברצועה של קרובי משפחה מדרגה ראשונה. גם הסדרתם של ביקורים אלה כרוכה בפרוצדורה מפרכת. מעורבותו של המוקד נדרשת כאן באורח קבוע - לא רק לטיפול במקרים חריגים של סירוב או סטייה מהנוהל, אלא להגשה ולליווי של כל בקשה פרטנית. כך, למשל, מצויה בטיפול קבוע של המוקד קבוצה של נשים תושבות ישראל, הנשואות לתושבי עזה. נשים אלה מקבלות מדי פעם רשיונות לביקור בעזה שתוקפם שלושה חודשים בכל פעם. כל אימת שנדרש היתר חדש, פונה המוקד לרשויות, ונדרשים התכתבות נוספת וסדרה אינטנסיבית של טלפונים על מנת לאפשר לבני הזוג לחדש את חייהם בצוותא.

יציאה מרצועת עזה

בדומה לכניסה לרצועת עזה, גם היציאה ממנה - אפילו כשהיא מאושרת באורח עקרוני ע"י הרשויות - כרוכה במאמצים המחייבים מעורבות מתמדת של המוקד. דוגמה לכך היא המקרה החריג של ע"ח, תושב עזה, הלומד לתואר שני במסגרת פרויקט מיוחד בחוג למיקרוביולוגיה בבית הספר לרפואה של האוניברסיטה העברית בירושלים. הטיפול בעניינו של ע"ח החל במוקד בסתיו 1996. מאז, ולמרות שמעולם לא נתקל ע"ח בהתנגדות עקרונית מצד גורם כלשהו ללימודיו בישראל, ממשיך התיק ותופח מהתכתבויות עם גורמים שונים ומתרשומות מעשרות שיחות טלפון בשל קשיים בפועל להסדרת היתרי התנועה שלו בין עזה לירושלים. היתרים כאלה אמורים להינתן לשלושה חודשים - פעם מדובר בהיתר שניתן למועד קצר, פעם בהיתר שנמסר לנו כי הונפק אך בפועל אינו קיים, פעם בסירוב להיתר כניסה, ללא פשר. לעתים נעוצה הבעיה בכרטיס המגנטי ולעתים בהיתר מטעם שלטונות צה"ל בעזה. פעמים אחרות ההליך נוגע לאשרה המוענקת ע"י משרד הפנים בירושלים. כמעט תמיד נדרשים זמן ארוך וטרחה מרובה על מנת להסדיר את הבעיות הצצות ועולות באורח של קבע. ע"ח מצוי כעת בעיצומה של שנת הלימודים השנייה שלו בירושלים, ובינתיים נראה כי מעורבות המוקד בהסדרת שהייתו בעיר תמשיך להיות הכרחית גם בעתיד.

יציאה לחו"ל

גם לאחר הסכמי אוסלו ממשיך השב"כ לשלוט בתנועתם של תושבי השטחים לחו"ל. גשרי הירדן, למשל, מופעלים באופן משותף ע"י ישראל והרשות הפלסטינית. כאשר מוצאים הפקידים הישראלים, שאדם הוא "מנוע יציאה" ע"י השב"כ, יציאתו אינה מתאפשרת והוא מוחזר כלעומת שבא. רבים ממי שהוחזרו מהגשרים כלעומת שבאו, ואחרים שיציאתם דרך נתב"ג נמנעה, פונים למוקד להגנת הפרט. בשנת 1998 טיפל המוקד ב-100 פניות כאלו, וכן ב-352 פניות שנתקבלו בשנים קודמות. כתוצאה מטיפול המוקד נתאפשרה במהלך השנה יציאתם של 109 מהפונים (יציאתם של 55 אושרה רק בעקבות עתירה מקובצת לבג"צ שהוגשה בשנת 1997),

23 איש הורשו לצאת לתקופה מוגבלת ו-118 לא הורשו לצאת כלל והטיפול בעניינם נמשך.

העובדה שהזכות לצאת מכל ארץ היא מזכויות היסוד של האדם, ומעוגנת באמנות בינלאומיות כמו גם בחוקי היסוד של ישראל, נדמית כנשכחת בפרוצדורות הכרוכות ביציאתם של תושבי השטחים לחו"ל. התושב מנוע היציאה צריך להצביע על טעמים הומניטריים מיוחדים ליציאתו. העובדה שיש לתושב קרובי משפחה בירדן, ושהוא לא זכה לבקרים מזה שנים, אין די בה במקרים רבים. גם טעמים כבדים בהרבה לא תמיד מספקים את הרשויות. כך, למשל, המקרה של נ"ע: בחודש מרץ 1998 נהרגו בארה"ב בתאונת דרכים אחותה של נ"ע ובנה של האחות, בן החמש. מאחר שנ"ע מנועת יציאה וכמה חודשים קודם לכן הוחזרה מהגשר, פנה המוקד ליועץ המשפטי של הגדמ"ע כדי לאפשר את יציאתה ללוויה שעמדה להתקיים בירדן. למרות הנסיבות הדחופות, נענינו ש"גורמי הביטחון" מסרבים לבקשה משום שהתושבת "מזוהה" כ"קשורה לארגון הג'יהאד האיסלאמי". רק לאחר פנייה דחופה לפרקליטות המדינה הותרה יציאתה של נ"ע לירדן. מספר חודשים מאוחר יותר לקתה אמה של נ"ע - בירדן - בהתקף לב. שוב פנה המוקד ליועץ המשפטי של הגדה כדי שתאושר יציאתה של הבת לירדן. המוקד צירף לבקשה מברק שנחבל בעניין אמה של נ"ע מהצלב האדום. הבקשה נדחתה ע"י גורמי הבטחון משום שלא צורף מסמך רפואי לגבי מצבה של האם.

לא רק עניינים משפחתיים מחייבים את יציאתם של תושבי השטחים לחו"ל. מאז סוף דצמבר 1997 ועד לחודש נובמבר 1998 טיפל המוקד בעניין יציאתו לחו"ל של ח"א, מרצה למשפטים באוניברסיטת אלנג'אח בשכם. ח"א היה רשום ללימודי דוקטוראט באוניברסיטה בסודאן. הוא היה צריך לצאת לאוניברסיטה שם כדי להציג את עבודת הדוקטור שכתב, ולשהות שם (בהתאם לנהלי האוניברסיטה) תקופה של שישה שבועות. פניית המוקד בעניינו ליועמ"ש הגדמ"ע נענתה בסירוב. בעקבות פנייה לפרקליטות המדינה, אושרה יציאה חד פעמית מוגבלת בזמן לח"א, והוא אכן התייצב בקמפוס בסודאן, אך נאלץ לשוב לשטחים בטרם השלים את הדרישות לקבלת התואר המיוחל. שוב התערב המוקד, ולח"א אושרה יציאה נוספת לסודאן, במהלכה השלים את תואר הדוקטור בהצטיינות.

בחודש אוקטובר 1998 החליט המוקד לנסות לערער על ההנחה המוסכמת, שהסכמי אוסלו השאירו בידי ישראל את הסמכות למנוע את יציאתם של תושבי השטחים לחו"ל מטעמי ביטחון. בעתירה שהגיש המוקד לבג"צ נותחו ההוראות המפורטות של הסכמי אוסלו במה שנוגע להסדרים במעברי הגבול. הוראות אלה כוללות רשימה פרטנית סגורה של המקרים בהם תימנע יציאתו של תושב השטחים, והנחיות ברורות של הפרוצדורה הכרוכה במניעת היציאה. משקיבלה עליה ישראל את הכללים הללו, ואף עיגנה אותם בחקיקה הצבאית, שוב אינה יכולה לטעון שהשטחים הם "שטח צבאי סגור", ושהכניסה והיציאה מהם נתונים לשיקול דעתו של מפקד כוחות צה"ל. העתירה הוגשה בשם המוקד ובשם של חרב ורסמיה עפאני, בני זוג תושבי יריחו. חרב עפאני, עיוור בשתי עיניו, מכהן כאימאם במסגד ביריחו. הוא ביקש לצאת לירדן, בין היתר, כדי להסדיר את זכויות הפנסיה שלו, לאור 26 שנים של עבודה בשירות הממלכה ההאשמית. טרם העתירה לבג"צ נדחו פניות המוקד בעניינו - הן ליועמ"ש הגדמ"ע והן לפרקליטות המדינה - בטענה העמומה שעפאני ובת זוגו "מעורבים בפעילות עוינת". בית המשפט העליון העדיף שלא לשמוע טיעונים בעניין סמכותו של מפקד כוחות צה"ל למנוע את יציאתם של תושבי השטחים. בית המשפט שמע, בדלתיים סגורות, אודות הטעמים הבטחוניים שבבסיס עמדת המדינה. בטרם יחליטו בעניין סבירות

ההחלטה למנוע את היציאה, ביקשו השופטים ראיות נוספות בעניין ההכרח של מר עפאני לצאת לירדן להסדרת זכויות הפנסיה שלו.

5. כבוד המת

ישראל מייחסת חשיבות מרובה לאיתורם ולהבאתם לקבורה בישראל של חללים ישראלים. דעת הקהל הישראלית מפגינה רגישות גדולה לשאלת הזיהוי הוודאי של חללים אלו. מנגד, מתייחסת ישראל בזלזול בוטה לחללים פלסטינים, ומתנכרת לזכותן של המשפחות הפלסטיניות לקבל מידע אמין וחד-משמעי בדבר גורל יקיריהן ולהביאם לקבורה כדת.

יחס זה של ישראל לחללים פלסטינים עולה משורה של מקרים המטופלים ע"י המוקד. מקרה אחד הוא מקרהו של עיסא זוואהרה, שנהרג, ככל הנראה, בלבנון בשנת 1990. עתירה בעניינו תלויה ועומדת בבג"צ מאז שנת 1992. תחילה טענה המדינה, כי אינה יודעת דבר על גורלו. רק בשלב מאוחר יותר הציגה המדינה תמונה של עיסא, שצולמה לאחר שנהרג. המדינה גם הצביעה על מקום קבורתו: בבית הקברות לחללי אויב שליד גשר בנות יעקוב. אלא שהגופה שעליה הצביעה המדינה לא היתה גופתו של עיסא - כך הוכח בבדיקת DNA שנערכה בארה"ב. בסוף 1995 הציגה המדינה מסמך מזהה, שנתפס לטענתה על הגופה עוד בשנת 1990, ושהיה לכאורה בידי המדינה כל אותו הזמן. הנסיונות לאתר את גופתו של עיסא זוואהרה בבית הקברות לחללי אויב נמשכים: בקיץ 1998 הוצאו שלוש גופות נוספות מקברן לצורך בדיקות DNA. מידע חד-משמעי בדבר גורלו של עיסא טרם הומצא למשפחה. מחד טוענת המדינה כי הוא נהרג, בוודאות, ומאידך טרם נמצאה גופתו. הפרשה כולה מעלה חששות כבדים לגבי נהלי הטיפול של צה"ל בחללים פלסטינים.

בעניינו של סופיאן צביח דאגה המדינה לוודא היטב את זהותו של החלל, לרבות ביצוע בדיקות DNA ביוזמתה. סופיאן צביח גויס ע"י החמאס לפעולת התאבדות באוגוסט 1995, ושלושה ימים לאחר גיוסו ביצע את הפעולה באוטובוס מספר 26 בירושלים. וידוא זהותו נדרש למדינה על מנת לבסס את הריסת בית משפחתו בחודש מרץ 1996. למעלה משלוש שנים מאז שנהרג, לא זכתה משפחת צביח לקבל את גופתו ולערוך לו לוויה. לבני המשפחה אין קבר שיוכלו לעלות אליו, ולא מצבה לבטא בה את רגשות האבל. שרידי גופתו של סופיאן מוחזקים ע"י ישראל במקום לא ידוע. כשפנה המוקד לראשונה לשר הביטחון, וביקש את העברת הגופה לידי המשפחה, סורבה הפנייה תוך איזכור של מקרה אחר שבטיפול המוקד: באותו מקרה אישר בג"צ להחזיק בגופה כקלף מיקוח כדי להביא לאיתור גופתו של החייל אילן סעדון. גופת אילן סעדון נמצאה, גופתו של החלל הפלסטיני האחר הושבה לידי המשפחה, ואילו גופתו של סופיאן עודנה בידי ישראל. באוגוסט 1998 שב המוקד ופנה לשר הביטחון בעניין. בנובמבר התקבל סירוב נוסף של הרשויות. הפעם נמנע שר הביטחון - למרות בקשה מפורשת - מלנמק את סירובו.

בשנת 1999 יראה אור פרסום בנושא יחסה של ישראל לחללים פלסטינים, מטעם המוקד ובשיתוף עם בצלם.